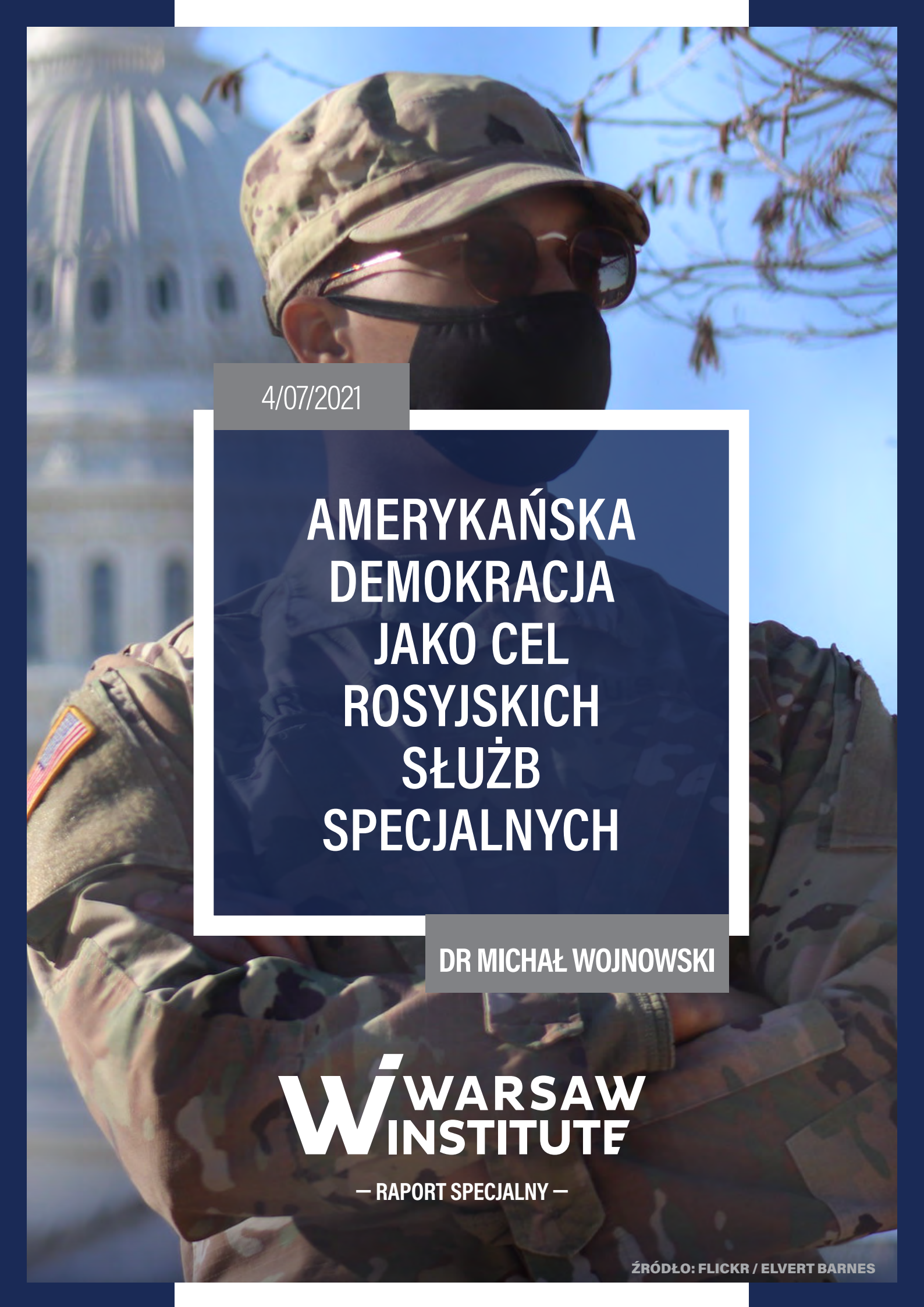

4/07/2021

AMERYKAŃSKA DEMOKRACJA JAKO CEL ROSYJSKICH SŁUŻB SPECJALNYCH

DR MICHAŁ WOJNOWSKI

W WARSAW
INSTITUTE

— RAPORT SPECJALNY —

ŹRÓDŁO: FLICKR / ELVERT BARNES

Część II

Rosyjska ingerencja w amerykańskie wybory prezydenckie w latach 2016 i 2020 jako próba realizacji rewolucyjnego scenariusza walki informacyjnej

- Adaptując zachodnie teorie i terminologię, Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką, przystosowując je do własnych potrzeb. Taki zabieg umożliwia maskowanie metod doskonalonych przez dziesięciolecia przez sowieckie służby specjalne.
- Według rosyjskich analityków prognozowanie przebiegu kampanii wyborczych i wyborów w USA oraz zwycięstwa lub porażki danego kandydata jest uzależnione od określenia tzw. stopnia syndromu niestabilności politycznej, na który składają się: rywalizacja w partii rządzącej, siła niepokojów społecznych, siła dodatkowej opozycji przeciwko establishmentowi.
- Ingerencja Federacji Rosyjskiej w amerykańskie wybory, czyli w życie polityczne i społeczne Stanów Zjednoczonych obejmowała liczne działania z zakresu środków aktywnych, których najważniejszą częścią były operacje prowadzone w cyberprzestrzeni. Z punktu widzenia rosyjskiej teorii i praktyki walki informacyjnej wywieranie wpływu na proces wyborczy w Stanach Zjednoczonych przybrało postać dwóch skoordynowanych ze sobą operacji realizowanych przez służby wywiadowcze i związane z nimi podmioty na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym.
- Należy pamiętać, że koncentrowanie się tylko i wyłącznie na mechanizmach ataków cyfrowych, powoduje pominięcie bardziej tradycyjnych i potencjalnie bardziej niebezpiecznych działań, takich jak zapewnianie finansowania partiom politycznym przez obce państwa i ich pełnomocników oraz długoterminowe kultywowanie wpływów politycznych.

Walka informacyjna w arsenale środków aktywnych rosyjskich służb specjalnych

Pomimo dezintegracji Związku Sowieckiego, politykę Federacji Rosyjskiej wobec Stanów Zjednoczonych nadal można określić mianem zimnej wojny, w której nad elementami porozumienia przeważają czynniki konfliktu. Po 1991 r. rola służb wywiadowczych w kreowaniu polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej nabrała jeszcze większego znaczenia, co było zasługą Jewgienija Primakowa (1929 – 2015) – pierwszego dyrektora Służby Wywiadu Zagranicznego (1991 – 1995), a następnie ministra spraw zagranicznych i premiera FR. Stworzona przez niego doktryna polityki zagranicznej zakładała, że odzyskanie przez Rosję statusu globalnego mocarstwa musi poprzedzić destabilizacja światowego systemu bezpieczeństwa poprzez zahamowanie procesu rozszerzenia NATO. Celem nadrzędnym Rosji było i jest osłabienie USA poprzez wykorzystanie wszelkich dostępnych środków i form przemocy¹. Analogicznie jak w okresie zimnej wojny, sformułowane w ten sposób priorytety polityki zagranicznej były realizowane przez rosyjskie służby wywiadowcze, które wykorzystywały do tego celu zmodyfikowane środki (działania) aktywne. Potwierdza to m.in. raport pt. „Sowieckie środki aktywne w erze postzimnowojennej 1988 – 1991”, który został przygotowany i opublikowany w czerwcu 1992 r. przez Agencję Informacyjną Stanów Zjednoczonych na wniosek Izby Reprezentantów². W raporcie stwierdzono, że pomimo dezintegracji Związku Sowieckiego środki (działania) aktywne, takie jak manipulowanie światową opinią publiczną, ograniczanie działań amerykańskiego rządu poprzez generowanie globalnego sprzeciwu wobec jego polityki i interesów, nadal stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych³. Rosja tego rodzaju działań nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem koncepcji walki informacyjnej, które oparto na zastosowaniu

nowoczesnych technologii informatycznych i włączono do arsenału środków aktywnych wykorzystywanych przez rosyjskie służby wywiadowcze. Rewolucja naukowo-techniczna dokonana w siłach zbrojnych ZSRS za sprawą marszałka Nikołaja Ogarkowa w latach 80. oraz spektakularny sukces Stanów Zjednoczonych odniesiony w I wojnie w Zatoce Perskiej (trwającej od 2 sierpnia 1990 r. do 3 marca 1991 r.) dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii stworzyły warunki sprzyjające modyfikacji, doskonaleniu i wprowadzaniu nowych rozwiązań technicznych w armii i służbach specjalnych⁴. Oprócz rewolucji w sferze nauki, techniki i informatyki znaczny wpływ na rozwój teorii i praktyki walki informacyjnej w Federacji Rosyjskiej wywarło odrodzenie geopolityki, która stanowi naukową i ideologiczną podstawę tego rodzaju działań. Jest nią cywilizacyjna rywalizacja Rosji z Zachodem, uosabianym przez NATO i Stany Zjednoczone⁵. Należy podkreślić, że analogicznie jak miało to miejsce w Związku Sowieckim odnośnie technik propagandy, agitacji i dezinformacji, współczesna rosyjska teoria walki informacyjnej jest rezultatem interdyscyplinarnych badań naukowych prowadzonych od początku lat 90. XX w. przez wiele instytucji, placówek i organizacji. Należy pamiętać, że ich kadry wywodzą się w przeważającej części ze środowiska wojskowych oraz kręgu służb specjalnych⁶. Definicja pojęcia „walka informacyjna” nie jest jednoznaczna i podlega ciągłej dyskusji. Wyczerpujące wyjaśnienie znaczenia tego terminu z perspektywy rosyjskiej zawiera m.in. opinia generała pułkownika Anatolija Nogowicina (1952 – 2019), który pełnił funkcję zastępcy szefa Sztabu Sił Zbrojnych FR oraz przewodniczącego Komitetu Wojskowo – Naukowego Sztabu Sił Zbrojnych FR⁷. Według niego walka informacyjna to konfrontacja między państwami prowadzona w przestrzeni informacyjnej w celu uszkodzenia

ŹRÓDŁO: FLICKR

systemów informatycznych, procesów, zasobów i infrastruktury krytycznej, osłabienia systemu politycznego i społecznego, a także masowej, psychologicznej obróbki personelu wojskowego i ludności cywilnej w celu całkowitej destabilizacji społeczeństwa i państwa nieprzyjaciela. Głównym zadaniem walki informacyjnej jest zniszczenie fundamentów tożsamości narodowej i sposobu życia obywateli wrogiego państwa. W sferze ideologicznej celem walki informacyjnej jest rozmycie filozoficznych i metodologicznych podstaw aktywności poznawczej narodu, zasianie chaosu w jego świadomości, pozbawienie go pewności siebie w przyszłości, ustanowienie fałszywej, moralnej i ekonomicznej nadbudowy. Istnieje kilka charakterystycznych cech walki informacyjnej, które odróżniają ją od innych form konfrontacji, stanowiąc nowe wyzwania dla jej uczestników. Główne z nich to: niewielki koszt rozwoju i zastosowania broni informacyjnej, zwiększenie roli zarządzania percepcją oraz rosnąca zależność gospodarki i społeczeństwa

od systemów komputerowych, co sprawia, że infrastruktura informacyjna państwa zostaje zaliczona do nowych celów strategicznych. Zagrożenie kluczowych elementów narodowej infrastruktury informacyjnej może wywierać nacisk na proces podejmowania działań oraz dezorganizować cały system zarządzania państwem⁸.

Pojęcie walki informacyjnej jest więc tożsame z działaniami aktywnymi. Należy bowiem pamiętać, że adaptując zachodnie teorie i terminologię, Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką, przystosowując je do własnych potrzeb. Taki zabieg umożliwia maskowanie metod doskonalonych przez dziesięciolecia przez sowieckie służby specjalne, co potwierdza opinia autorów opracowania przygotowanego pod auspicjami Służby Wywiadu Zagranicznego FR, którzy podkreślają, że w okresie Zimnej Wojny na różnych etapach pracy wywiadowczej, w celu dezinformowania

wywiadów państw przeciwnych Związкови Socjalistycznych Republik Sowieckich, stworzono kilka oficjalnych określeń, takich jak: „akcje wpływu” (ros. *акции влияния*), „dezinformacja operacyjna” (ros. *оперативная дезинформация*), „środki/działania aktywne” (ros. *активные мероприятия*), „gry operacyjne” (ros. *оперативные игры*), „środki wsparcia” (ros. *мероприятия содействия*), „działania asymetryczne” (*асимметричные действия*) itp. Bez względu na różnicę pomiędzy tymi terminami, wszystkie oznaczały i nadal oznaczają kompleks działań mających na celu wprowadzenie w błąd rzeczywistego lub potencjalnego przeciwnika, a także uzyskanie korzystnej dla siebie, lecz nieosiągalnej poprzez zastosowanie jawnych metod i środków, reakcji obiektu wpływu⁹.

Walka informacyjna w rosyjskich doktrynach geopolitycznych jest narzędziem umożliwiającym osiągnięcie celów państwa w polityce wewnętrznej i zagranicznej. To powoduje, że jej rolę w rosyjskiej polityce zagranicznej należy utożsamiać z pojęciem strategii „ciągłego konfliktu”, które po raz pierwszy w odniesieniu do sowieckiego/rosyjskiego sposobu kreowania stosunków międzynarodowych użył amerykański dyplomata i teoretyk geopolityki Robert Strausz-Hupé¹⁰. W świadomości rosyjskich elit polityka jest permanentną walką o władzę i zasoby, a wojna i pokój to różne fazy tego samego procesu. Strategia „ciągłego konfliktu” polega na destrukcji wrogiego państwa lub jego uzależnieniu poprzez penetrację jego kluczowych instytucji, co pozwala na powolne, stopniowe pozyskiwanie wpływów politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych przy pomocy wszelkich znanych form przemocy. W ujęciu rosyjskim te środki stanowią domenę polityki rozumianej jako permanentny proces konkurencji, konfrontacji i walki, który okresowo, w zależności od sytuacji, bywa dopełniany walką zbrojną¹¹. Takie postrzeganie zasad prowadzenia polityki jest charakterystyczne

dla bliskiego otoczenia prezydenta Władimira Putina. Potwierdza to rozprawa pt. „*Obraz zwycięstwa*”. Jej współautorem jest m.in. Anton Wajno, który od 12.08.2016 r. kieruje administracją prezydenta Putina¹². Według niego głównym narzędziem służącym do realizacji celów polityki jest manipulacja rozumiana jako metoda sprawowania władzy, szczególnie rodzaj skrytego, psychologicznego wpływu na jednostki, grupy społeczne i narody¹³. Jest to także jedno z narzędzi służących do realizacji rosyjskich interesów geopolitycznych, takich jak:

- Zachowanie wpływów w obszarze „bliskiej zagranicy” i uzyskanie zaakceptowania prawa Rosji do zarządzania „bliską zagranicą” zgodnie z jej interesami.
- Utrzymanie wpływów na osi Kaliningrad – Krym jako na obszarze, który, według rosyjskich analityków wojskowych, może się stać narzędziem izolowania i destabilizacji Rosji przez zachodnie ośrodki siły.
- Zneutralizowanie regionu Europy Środkowo-Wschodniej, zredukowanie statusu Stanów Zjednoczonych do roli mocarstwa regionalnego i wyparcie ich wpływów z Europy.
- Dążenie do podważenia integralności i skuteczności NATO oraz osłabienie spójności Unii Europejskiej na rzecz układów bilateralnych (np. Moskwa – Berlin, Moskwa – Paryż)¹⁴.
- Zakłócenie planów koordynacji działań wszystkich państw Zachodu i ich sojuszników w walce z rosyjskim zagrożeniem.
- Wzmacnianie potencjału gospodarczego Rosji, w tym utrzymanie siły militarnej w czasie pokoju.
- Zabezpieczenie warunków i możliwości wywierania wpływu przez Federację Rosyjską na stosunki międzynarodowe.

- Pozyskanie przez Rosję zaawansowanych zasobów naukowych, technologicznych, ekonomicznych, kulturowych i innych, utrzymanie prymatu w badaniach naukowych dotyczących środków walki w „niewojennych sferach”.
- Kreowanie warunków umożliwiających dominację Rosji w projektach międzynarodowych, wydarzeniach kulturalnych, naukowych i politycznych¹⁵.

Demokratyczne wybory jako cel walki informacyjnej w rozważaniach funkcjonariuszy rosyjskich organów bezpieczeństwa

W optyce rosyjskiej demokratyczne wybory w państwach zachodnich są więc postrzegane jako wydarzenie o charakterze społeczno-politycznym, które należy wykorzystać do realizacji własnych celów geopolitycznych. Potwierdzają to opinie ekspertów wywodzących się z rosyjskich służb specjalnych, którzy szczegółowo opisali cele, metody i środki wywierania wpływu na przebieg kampanii wyborczych. Ich publikacje mają istotne znaczenie dla poznania mechanizmów tego rodzaju działań, ponieważ odzwierciedlają ich praktykę. Należy podkreślić, że problematyka nowoczesnych metod ingerencji w wybory stała się obiektem debat oraz kompleksowych badań i analiz prowadzonych przez wywodzące się ze służb specjalnych rosyjskie ośrodki naukowe i eksperckie co najmniej od lat 90. XX w. Jako pierwszy scharakteryzował to zagadnienie pułkownik Federalnej Służby Bezpieczeństwa (dalej: FSB) Siergiej Rastorgujew¹⁶. Ingerencja w procesy wyborcze jest przez niego interpretowana jako narzędzie wykorzystywane w walce o realizację geopolitycznych celów państwa. Według Rastorgujewa, w świecie, w którym najróżniejsze grupy społeczne i środowiska polityczne są powiązane ścisłymi relacjami gospodarczymi i informacyjnymi, państwa nie tylko monitorują proces walki o władzę u sąsiadów, lecz także wywierają na niego wpływ, wykorzystując, jeśli to konieczne, nie tylko własne służby specjalne, lecz wszystkie

dostępne narzędzia. Zmiana formy rządzenia państwami w większości krajów świata (ich demokratyzacja), a przede wszystkim transformacja mechanizmów otwierających drzwi do władzy, doprowadziły do powstania nowej formy ekspansji państwa. Zastosowane w niej techniki pozwalają rozpatrywać wybory, czyli walkę o władzę w danym kraju, jako jedną z form prowadzenia walki informacyjnej. Jej istota, według Rastorgujewa, polega na opanowywaniu państw i narodów poprzez wprowadzenie w szeregi przywódców obcego kraju własnych popleczników, zwolenników własnej ideologii i własnych interesów wyłącznie za pomocą metod informacyjnego wpływu zwanych demokratycznymi wyborami. Jak podkreśla Rastorgujew, tylko naiwna osoba może uwierzyć w to, że wybór prezydenta danego kraju jest dziełem samych mieszkańców tego kraju i nie ma związku z geopolityką¹⁷. Według rosyjskiego eksperta wybory są polem informacyjnym, na którym toczy się walka o media, organy porządku publicznego, służby specjalne, komisje wyborcze etc., czyli o te struktury, które mogą wpłynąć na wynik głosowania. Jest to też walka o wsparcie tych osób, które są autorytetami dla innych i dzięki temu mogą wywrzeć znaczący wpływ na rezultat wyborów. Takie osoby należy korumpować, przekonywać, szantażować lub zastępować¹⁸. Opinia Rastorgujewa ma szczególne znaczenie, jest on bowiem uważany w Rosji za „twórcę i ideologa współczesnej rosyjskiej teorii walki informacyjnej”, który sformułował jej podstawową zasadę. Brzmi ona następująco: „udowodnione wzajemne powiązanie nieistniejących wydarzeń staje się prawem, które określa zachowanie istniejących podmiotów”. Rastorgujew zajmował się również tak zaawansowanymi dziedzinami wiedzy jak neuroinformatyka, czyli nauka o procesie kopiowania lub przeniesienia świadomości człowieka do cyberprzestrzeni, oraz cybernetyka. Propagował też o podobieństwie procesów powstawania, ewolucji i śmierci w złożonych systemach biologicznych i informatycznych,

ŹRÓDŁO: FLICKR / GILBERT MERCIER

wskazując na istnienie analogii pomiędzy infekcją wirusową a operacjami prowadzonymi w ramach walki informacyjnej¹⁹. Opinię Rastorgujewa potwierdza „były” pułkownik FSB Andriej Manojło²⁰. Według niego rosyjska praktyka wyraźnie pokazuje, że z punktu widzenia walki informacyjnej wybory stanowią jej integralne zjawisko, w którym zawarte są: dezinformacja, propaganda, lobbying, manipulacja, kryzys kontrolowany i szantaż – techniki stosowane w dowolnej kombinacji. Manojło podkreśla, że wykorzystanie kampanii wyborczych do realizacji celów politycznych lub innych stało się dziś elementem twardej rzeczywistości. Ponadto zauważa, że masowe wykorzystanie mediów i innych środków oddziaływania w procesie wyborczym powoduje, że ich wpływ na ludzką świadomość i podświadomość staje się wówczas znacznie większy²¹.

Opracowania rosyjskich ekspertów zawierają interesujące informacje dotyczące technik manipulacji nie tylko społeczeństwem, lecz przede wszystkim kandydatami i przedstawicielami partii politycznych podczas kampanii wyborczych. W rosyjskiej literaturze przedmiotu te techniki są określane jako

„brudne technologie wyborcze”, które można stosować zarówno podczas krajowych kampanii wyborczych jak i tych mających miejsce za granicą. Zostały one sklasyfikowane przez pułkownika Manojło w sposób następujący:

- „lakierowanie wizerunku kandydata” (ros. лакировка имиджа кандидата), czyli przypisywanie kandydatowi tych cech, których w rzeczywistości nie posiada.
- „nieziszczalne marzenia” (ros. несбыточные мечты) – tworzenie programów i składanie obietnic wyborczych, których założenia są niemożliwe do zrealizowania.
- „dublerzy” (ros. дублеры) – rejestrowanie dublerów swojego kandydata, których zadanie polega na „odciąganiu” uwagi wyborców od wszelkich negatywnych aspektów działalności głównego kandydata.
- „sobowtóry” (ros. двойники) – zgłaszanie do udziału w wyborach kandydatów o identycznych nazwiskach jak konkurenci w celu wprowadzenia w błąd wyborców i przejęcia potencjalnych głosów oddanych na oponentów politycznych.

- „materiał kompromitujący” (ros. *компромат*) – jest najbardziej rozpowszechnioną i najczęściej stosowaną techniką oddziaływania zarówno na kandydata jak i jego audytorium.
- „przekupstwo” (ros. *подкуп*) - korumpowanie wyborców, członków komisji wyborczych, sędziów, dziennikarzy i pracowników sztabów wyborczych.
- „pułapki prawne” (ros. *юридические ловушки*) są to działania, które polegają na kreowaniu sytuacji, w których kandydat narusza obowiązujące prawo lub prowokowaniu składania skarg w trybie wyborczym przez **różne** „instytucje” lub „osoby trzecie”, co powoduje dezorganizację działań kandydata i jego sztabu.
- „kandydat przeciw wszystkim” (ros. *кандидат против всех*) – zespół działań mających na celu zniechęcenie obywateli do udziału w wyborach lub oddania nieważnych głosów. Zamiarem tego przedsięwzięcia jest m.in. podważenie legitymizacyjnej funkcji wyborów.
- „dzień głosowania” (ros. *день голосования*) – takie miano nosi kompleks szeroko rozumianych przedsięwzięć skoordynowanych w miejscu i czasie, których celem jest naruszenie procedury głosowania, co może np. przybrać postać podszycia się pod działalność danej siły politycznej lub konkretnego ugrupowania²².

Rosnące znaczenie wyborów jako celu walki informacyjnej dostrzega również pułkownik Siergiej Mironienko²³. Według niego kampania wyborcza jest „konfliktem informacyjnym”. Badając przebieg kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych, zdefiniował czynniki, od których zależy przebieg wyborów prezydenckich i zwycięstwo danego kandydata. Są one następujące: 1) czy w prawyborach w łonie partii rządzącej jej główny kandydat

miął poważnego konkurenta? 2) czy w okresie sprawowania władzy przez partię, z której pochodzi kandydat, miały miejsce poważne niepokoje społeczne? 3) czy w roku, w którym odbywają się wybory, ma miejsce kryzys gospodarczy i recesja? 4) czy urzędujący prezydent dokonał ważnych zmian politycznych? 5) czy w danym roku wyborczym są aktywne inne ugrupowania polityczne aniżeli Republikanie i Demokraci²⁴. Uzyskanie rzetelnych odpowiedzi na pytania nr 1, 2, 5 i stworzenie na ich podstawie kompleksowych analiz umożliwia, jak to ujmuje Mironienko, określenie stopnia syndromu niestabilności politycznej, na który składają się: rywalizacja w partii rządzącej, siła niepokoju społecznych, siła dodatkowej opozycji przeciwko establishmentowi. Natomiast przeanalizowanie problematyki, której dotyczą pytania nr 3 i 4 pozwala sporządzić prognozę dotyczącą tego, czy np. ważne decyzje polityczne, które podjął prezydent, zrównoważą skutki kryzysu gospodarczego w oczach wyborców²⁵. Analiza pułkownika Mironienki wskazuje, że kampanie wyborcze można z powodzeniem wykorzystać jako czynnik destabilizujący sytuację wewnętrzną w danym kraju. W tym celu należy podsycać i kreować spory w łonie partii rządzącej, udzielać wsparcia siłom opozycyjnym wobec całego układu politycznego, ze szczególnym uwzględnieniem opozycji pozaparlamentarnej, alternatywnych ruchów społecznych, obywatelskich i ekstremistycznych oraz inspirować wszelkiego rodzaju konflikty i niepokoje społeczne. Tym niemniej należy pamiętać, że żadna, nawet najbardziej przemyślana strategia nie może zagwarantować zwycięstwa w walce informacyjnej, której celem są wybory. Według pułkownika Rastorgujewa walka informacyjna to w ¾ proces twórczy, który wymaga zaangażowania najbardziej doświadczonego i utalentowanego personelu²⁶ oraz posiadania tzw. wywiadu informacyjnego, którego struktura powinna być następująca:

Ryc. nr 1. Model struktury wywiadu informacyjnego i charakterystyka jego zadań

Sekcja analityczna	zajmuje się prognozowaniem i predykcją rozwoju wydarzeń (modelowanie sytuacyjne) oraz planowaniem operacji informacyjno-psychologicznych przeciwko kandydatom i ich elektoratowi na szczeblu strategicznym, operacyjnym i taktycznym.
Sekcja wywiadowcza	odpowiada za pozyskiwanie wszelkich informacji o obiektach informacyjnego wpływu przy użyciu metod i środków operacyjno-rozpoznawczych.
Sekcja opracowująca informacje	zajmuje się przygotowaniem i opracowaniem informacji, które mają zostać wykorzystane w przedsięwzięciach PR i operacjach informacyjno-psychologicznych (np. artykuły, książki, broszury, ulotki, memy, wrzutki informacyjne itp.)
Sekcja wykonawcza	odpowiada za przygotowanie kanałów służących do komunikowania się z audytoriaми i grupami docelowymi wyodrębnionymi z ogółu społeczeństwa. Zadania tej sekcji polegają też na tworzeniu modeli wyborców klasyfikowanych według przynależności etnicznej, klasowej itp. oraz gromadzeniu informacji dotyczących masowych środków przekazu pod kątem ich pozyskania lub wykorzystania jako nośników pożądanych treści.
Sekcja statystyczna	zajmuje się zbieraniem opinii wśród członków audytoriów i grup docelowych oraz tworzeniem modeli behawioralnych (zachowania się) wyborców w oparciu o informacje uzyskane z różnych źródeł.

Źródło: opracowanie własne na podstawie С.П. Расторгуев, *Философия информационной войны*, Москва 2003, s. 358.

W raporcie pt. „*NATO 2030. Zjednoczeni dla nowej ery*” z 25 listopada 2020 r. przygotowanym przez grupę ekspertów na zlecenie sekretarza generalnego Paktu Północnoatlantyckiego Jensa Stoltenberga stwierdzono, że „kampanie mające na celu podważenie wiary w demokratyczne instytucje”, co można interpretować jako ingerencje w wybory, zagrażają przede wszystkim bezpieczeństwu poszczególnych państw członkowskich NATO, jak i stabilności oraz spójności całego sojuszu²⁷. Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych przez brytyjskiego uczonego Dova H. Levina, według

których w okresie od 1 stycznia 1946 r. do 31 grudnia 2000 r. aż 74% rosyjskich ingerencji w wybory miało miejsce w państwach należących do Paktu Północnoatlantyckiego – głównego przeciwnika Związku Sowieckiego/Federacji Rosyjskiej²⁸. Wydaje się, że rosyjskie operacje mające na celu wywieranie wpływu na przebieg wyborów zostały zintensyfikowane w XXI w., na co wskazują m.in. wyniki badań, opublikowane w dniu 7 września 2017 r. przez dziennikarzy „USA Today News”, którzy ujawnili treść analizy sporządzonej przez Alliance for Securing Democracy (ASD), ponadpartyjną

grupę ekspertów, która jest kierowana przez byłych urzędników amerykańskiego wywiadu oraz Departamentu Stanu. Wynika z niej, że poczynając od 2004 r. Federacja Rosyjska miała ingerować w procesy wyborcze aż w 27 krajach świata (sic!). Są to: Białoruś, Bułgaria, Kanada, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Gruzja, Niemcy, Węgry, Włochy, Łotwa, Litwa, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Norwegia, Polska (w tym przypadku nie sprecyzowano, na czym taka ingerencja miała polegać), Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Turcja, Wielka Brytania, Ukraina i Stany Zjednoczone. Według amerykańskich ekspertów pierwsze próby ingerencji w wybory miały miejsce w Estonii, Gruzji i na Litwie. Operacje w tych państwach zakończyły się powodzeniem, co spowodowało, że Rosja stopniowo rozszerzyła spektrum

swojego oddziaływania na kraje zachodnie²⁹. Co więcej, według raportów przygotowanych przez Europejską Platformę Demokratycznych Wyborów, w latach 2018-2020 Rosja podjęła próby wywierania wpływu na przebieg wyborów także w państwach i regionach postsowieckich (Azerbejdżan, Abchazja i Południowa Osetia), w Królestwie Kambodży oraz pięciu krajach afrykańskich: Republika Zimbabwe, Republika Madagaskaru, Demokratyczna Republika Konga, Republika Południowej Afryki i Republika Mozambiku³⁰. To oznacza, że aktywność Rosji zmierzająca do podważenia instytucji demokratycznych, zdestabilizowania sytuacji wewnętrznej w danych krajach oraz wprowadzenia przychylnych sobie polityków i ugrupowań do władzy ma charakter globalny.

Metodologia rosyjskiej ingerencji w amerykańskie wybory prezydenckie

W dniu 6 stycznia 2017 r. amerykańska wspólnota wywiadowcza opublikowała raport pt. „Ocena rosyjskich aktywności i intencji w ostatnich wyborach amerykańskich”, w którym znajduje się kategoryczne stwierdzenie, że decyzję o ingerencji Federacji Rosyjskiej w wybory prezydenckie w 2016 r. podjął Władimir Putin. Jako wykonawcę decyzji prezydenta wskazano rosyjskie służby specjalne, a w szczególności Główny Zarząd (Wywiadowczy) SG SZ FR oraz rosyjskie instytucje i media zajmujące się działalnością propagandową³¹. Ingerencja Federacji Rosyjskiej w amerykańskie wybory, czyli w życie polityczne i społeczne Stanów Zjednoczonych obejmowała liczne działania z zakresu środków aktywnych, których najważniejszą częścią były operacje prowadzone w cyberprzestrzeni. Z punktu widzenia rosyjskiej teorii i praktyki walki informacyjnej wywieranie wpływu na proces wyborczy w Stanach Zjednoczonych przybrało postać dwóch skoordynowanych ze sobą operacji realizowanych przez służby wywiadowcze i związane z nimi podmioty na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Są one następujące:

Operacja informacyjna (ros. информационная операция – ИО). To kompleks przedsięwzięć połączonych i skoordynowanych z uwzględnieniem celu, miejsca, czasu i sposobu działania, prowadzonych według jednolitego planu, aby osiągnąć i utrzymać przewagę informacyjną nad stroną przeciwną. Przewagę w dostępie do informacji osiąga się przez ingerencję w zasoby oraz systemy informacyjne przeciwnika (tutaj rozumiane jako infrastruktura, sieci, technologie komunikacyjne i społeczeństwa państw biorących udział w konflikcie) przy jednoczesnym zabezpieczeniu własnych systemów i zasobów informacyjnych³². Celem operacji informacyjnej może być uzyskiwanie nielegalnego dostępu do zasobów informacyjnych przeciwnika poprzez zastosowanie oprogramowania i sprzętu służącego do penetracji systemów chroniących zasoby informacyjne, pozyskiwanie danych wywiadowczych za pośrednictwem hakerów lub poprzez przechwytywanie i rozszyfrowywanie informacji za pomocą specjalnie do tego celu przeznaczonych urządzeń (wywiad elektroniczny), zniszczenie lub zakłócenie prawidłowego funkcjonowania tych systemów oraz pozbawienie przeciwnika

dostępu do części elementów infrastruktury informacyjnej³³. Należy pamiętać, że współczesne elekcje nie są wolne od zagrożeń o charakterze cybernetycznym (m.in. od cyberataków i awarii), co jest konsekwencją powszechnego wykorzystania technologii cyfrowych przy ich organizacji. Wybory powszechne są istotą demokracji, dlatego też dotyczące ich zagrożenia należy kwalifikować jako zagrożenia o charakterze ustrojowym (podstawowym)³⁴. Przykładem takiej operacji są próby penetracji infrastruktury wyborczej w Stanach Zjednoczonych podjęte przez podmioty działające na rzecz Federacji Rosyjskiej w okresie poprzedzającym pięćdziesiąte ósme wybory prezydenckie, które odbyły się 8 listopada 2016 r. Pod pojęciem infrastruktury wyborczej w Stanach Zjednoczonych należy rozumieć podsektor infrastruktury krytycznej w którego skład wchodzi lokale wyborcze, ośrodki badania opinii publicznej, systemy gromadzenia i przetwarzania danych o wyborcach (skomputeryzowane bazy danych i rejestry wyborców w każdym stanie), maszyny do głosowania i liczenia głosów oraz inne technologie informatyczne i komunikacyjne wspierające proces wyborczy³⁵. W pierwszej części raportu dotyczącego rosyjskiej ingerencji w wybory w 2016 r. sporządzonego przez Komisję do spraw Wywiadu Senatu Stanów Zjednoczonych stwierdzono, że próby spenetrowania i uzyskania dostępu do infrastruktury wyborczej miały zostać podjęte przez rosyjski wywiad wojskowy GRU i związane z nim podmioty w 50 stanach w okresie od co najmniej 2014 r. do 2017 r. Autorzy raportu wskazali, że hakerzy wykorzystali zdecentralizowaną strukturę systemów wyborczych, zdobywając częściowy dostęp do tych systemów i baz danych zawierających rejestry wyborców w 21 stanach. Raport stwierdza, że pierwszy, szczegółowo udokumentowany przypadek uzyskania nielegalnego dostępu do infrastruktury wyborczej miał miejsce w czerwcu 2016 r. w stanie Illinois. Urzędnicy wyborczy powiadomili FBI o nietypowej aktywności w sieci, charakteryzującej się dużym wzrostem ruchu wychodzącego ze strony rejestru wyborców. Docho-

dzenie FBI wykazało, że hakerzy wykorzystując atak polegający na wprowadzeniu kodu SQL do baz danych, uzyskali dostęp do około 200 000 rekordów zawierających informacje o nazwisku, adresie zamieszkania, numerze ubezpieczenia społecznego, prawie jazdy i innych dokumentach tożsamości należących do poszczególnych wyborców. Tym sposobem mogli tworzyć, odczytywać, aktualizować, modyfikować i usuwać dane przechowywane w bazach. Autorzy raportu nie wyjaśnili jednak, dlaczego hakerzy pozyskali takie dane i do jakich celów mogli je wykorzystać. Stwierdzono, że działający na rzecz Rosji hakerzy posiadali narzędzia i możliwości pozwalające na dokonanie zmian w spisach wyborców, jednak komisja nie dysponuje dowodami potwierdzającymi popełnienie takich czynów. Wskazano jedynie, że hakerzy mogli szukać luk w tych systemach, aby wykorzystać je w późniejszych operacjach. Inną możliwością jest to, że intencją Rosji było celowe ujawnienie jej działań, co umożliwiłoby podważenie wiary społeczeństwa amerykańskiego w legalność procesu wyborczego³⁶. Tym niemniej należy pamiętać, że istnieje wiele sposobów, dzięki którym aktorzy państwowi lub niepaństwowi mogą wywierać wpływ na przebieg i wynik wyborów poprzez ingerowanie w infrastrukturę wyborczą. Można na przykład zdeorganizować głosowanie poprzez uniemożliwienie obywatelom korzystania z elektronicznych kabin do głosowania lub uszkodzenie spisu wyborców. Kabin mogą zostać zainfekowane złośliwym oprogramowaniem, które spowoduje, że głos oddany na kandydata A będzie zarejestrowany jako głos na kandydata B. Ponadto transmisja głosów zarejestrowanych w poszczególnych kabinach może zostać przechwycona i zmodyfikowana, wpływając na ostateczny wynik wyborów, który może nawet zostać zmodyfikowany zdalnie, jak to miało miejsce na Ukrainie. Według badań opublikowanych przez Australijski Instytut Polityki Strategicznej celem ingerencji w funkcjonowanie infrastruktury wyborczej były takie państwa jak Kolumbia, Finlandia, Indonezja, Macedonia Północna,

Ukraina i Stany Zjednoczone. Agresorami zidentyfikowanymi w publicznych raportach były Federacja Rosyjska (w jednym przypadku w połączeniu z Wenezuelą) i Chińska Republika Ludowa. Według autorów raportu Rosja jest zdecydowanym liderem takich działań³⁷. Tym niemniej, jak podkreśla się w raporcie dotyczącym ingerencji zagranicznych podmiotów w wybory prezydenckie w 2020 r., który został opublikowany pod auspicjami Narodowej Rady Wywiadu Stanów Zjednoczonych w dniu 15 marca 2021 r., w okresie poprzedzającym elekcje nie odnotowano znacznych prób naruszenia lub uzyskania dostępu do infrastruktury wyborczej ze strony Rosji. W raporcie wskazano, że było to związane ze skutecznym przeciwdziałaniem federalnej i lokalnej administracji oraz ze zmianą strategii Federacji Rosyjskiej, która polegała na przedsięwzięciach zmierzających do zwiększenia zakresu operacji informacyjno-psychologicznych³⁸. Analogicznie jak w okresie zimnej wojny strona rosyjska prowadziła operację polegającą na pozyskaniu i podaniu do publicznej wiadomości materiałów kompromitujących (ros. компромат), niszczących wizerunek kandydata lub jego zaplecza politycznego w postaci partii, lub środowiska, z którego się wywodził, co wywierało wpływ na świadomość wyborców. Przykładem jest uzyskanie dostępu przez rosyjski wywiad wojskowy do systemów informatycznych Krajowego Komitetu Demokratów, a następnie publikacja pozyskanych danych przez WikiLeaks w postaci prawie 20 tysięcy wiadomości email. Z ujawnionych materiałów wynikało, że H. Clinton była w prawyborach faworyzowana kosztem socjalisty Berniego Sandersa. Ujawnienie tych informacji miało spowodować napięcie i niesnaski w obozie demokratów. Warto podkreślić, że Rosjanie uzyskali dostęp także do serwerów partii republikańskiej i skrzynek pocztowych pracowników sztabu wyborczego Donalda Trumpa. Informacje dotyczące republikanów nie zostały przez Rosjan upublicznione, ponieważ, jak zeznał dyrektor FBI James Comey przed Senacką Komisją ds. Wywiadu, „bieżące

maile Republikanów były lepiej zabezpieczone”³⁹. W 2019 r. w ramach przygotowań do ingerencji w wybory prezydenckie, które odbyły się w 2020 r., rosyjscy hakerzy włamali się do systemu informatycznego ukraińskiej spółki energetycznej Burisma, prawdopodobnie w celu odnalezienia materiałów kompromitujących na Joe Bidena i jego rodzinę. Należy podkreślić, że istnieje podobieństwo pomiędzy atakami na Burismę a kradzieżą maili z kont biura Hilary Clinton w 2016 roku. Wówczas hakerzy, którzy działali pod egidą wywiadu wojskowego GRU również użyli techniki spearphishingu do pozyskania haseł niezbędnych do uzyskania dostępu do systemu informatycznego⁴⁰.

Operacja informacyjno-psychologiczna (ros. информационно-психологическая операция – ИПО). Dmitrij Trenin, „były” pułkownik GRU, a obecnie dyrektor Moskiewskiego Centrum Carnegie,⁴¹ oceniając stosunki rosyjsko-amerykańskie przed wyborami prezydenckimi w 2020 r., stwierdził, że sposób działania Rosji w konfrontacji z USA wynika z postawy jej przywództwa, które ma świadomość słabości własnego kraju wobec Stanów Zjednoczonych. Dlatego też, w opinii Trenina, Rosja działa rozmyślnie i asymetrycznie, co powoduje, że w ciągu ostatnich pięciu lat Waszyngtonowi nie udało się zmusić Moskwy do prowadzenia polityki zagranicznej w pożądanym przez siebie kierunku⁴². „Nasza kultura polityczna jest bardziej azjatycka niż europejska – podkreśla Trenin – i nie ma w tym niczego złego. Nie można wstydzić się swoich rodziców: ojca ordyńca i matki z Bizancjum”⁴³. Według rosyjskich wojskowych, państwo, które dysponuje nowoczesnymi technologiami informatycznymi i rozwiniętą strukturą informacyjną, posiada przewagę nad przeciwnikiem. Jednak w warunkach, w których uzyskanie tej przewagi nie jest możliwe, należy zastosować środki asymetryczne, które obejmują m.in. różne techniki kształtowania świadomości społecznej, co pozwala wywierać wpływ na działania podejmowane przez poszczególne

osoby lub grupy⁴⁴. Dlatego też szczególne miejsce w rosyjskiej teorii i praktyce walki informacyjnej zajmują operacje informacyjno-psychologiczne. Można je zdefiniować jako metodologię tworzenia i wdrażania kombinacji różnorodnych czynności prowadzących do transformacji obrazu świata, który istnieje w świadomości poszczególnych osób, grup lub większych zbiorowości ludzkich⁴⁵. Obraz świata (ros. *картина мира*) to wizualne, akustyczne i emocjonalne odzwierciedlenie świata, miejsca człowieka w nim i jego relacji z rzeczywistością. Modyfikacja tych obrazów kreuje światopogląd, przekonania, ideały i wartości. Podstawowe komponenty tego pojęcia stanowią: percepcja świata, światopogląd i postawa⁴⁶. Według pułkownika Manojło głównym celem operacji informacyjno-psychologicznych „jest doprowadzenie do podziałów i polaryzacji społeczeństwa, rozerwanie go na strzępy i fragmenty, a następnie sprawienie, aby te fragmenty naprawdę się znienawidziły. Wówczas należy je zwrócić przeciwko sobie, inicjując walkę o samozniszczenie lub połączyć ich agresję w jeden strumień i ukierunkować przeciwko legalnemu rządowi”⁴⁷. Metodologia tworzenia i prowadzenia takich operacji opiera się na powstałej w środowisku sowieckich cybernetyków wojskowych i KGB w latach 60. XX w. koncepcji zarządzania refleksyjnego (odbiciowego, odruchowego), która pozwala na jak najszerze wykorzystanie zasobów strony przeciwnej. Termin zarządzanie refleksyjne (sterowanie obrazami świata, człowieka itd.) odnosi się do szeroko rozumianych podstępnych i iluzorycznych działań: prowokacji, intrygi, kamuflażu, dezinformacji itp. Najprościej rzecz ujmując, koncepcja ta zakłada, że uczestnicy sytuacji konfliktowej podejmując decyzje, opierają się nie tylko na rzeczywistości, ale również na obrazach świata zewnętrznego odzwierciedlanych w ich umysłach. Termin refleksja (od *reflexio*, łac. odbicie) wskazuje, że w umyśle uczestnika sytuacji odbija się rozumowanie przeciwnika. Zarządzaniem refleksyjnym określa się

więc proces przekazywania przez jednego z uczestników konfliktu drugiemu podstaw do podejmowania decyzji. Taką podstawę stanowi tzw. pakiet informacyjny, czyli sekwencja bodźców oddziałujących na percepcję i motywację obiektu wpływu przy zachowaniu zasad: ciągłości przekazu, zgodności z modelem profilowania, indywidualnymi wzorcami myślenia i kontekstu sytuacyjnego. Specyfika tej metody polega na tym, że generowanie fałszywej motywacji do działania opiera się nie na naturalnej ludzkiej intuicji, lecz przede wszystkim na specjalnym modelu poddanego kontroli podmiotu. Powodzenie zarządzania refleksyjnego w znacznej mierze zależy od jakości modelu profilowania danego podmiotu (osoby, grupy, społeczeństwa), który zastosowano. Modele psychologiczne, oparte na tradycyjnych, behawioralnych, a nawet psychoanalitycznych pojęciach, okazały się mało efektywne. Rzecz w tym, że model podmiotu powinien odzwierciedlać nie tylko sferę jego zachowania, lecz także jego zdolność do pojmowania samego siebie i innych podmiotów, włączając i te, które próbują uzyskać kontrolę nad jego działaniem, tzn. model powinien być refleksyjny. Wywieranie wpływu na system informacyjny przeciwnika poprzez zastosowanie technik zarządzania refleksyjnego powoduje pożądane reakcje z jego strony⁴⁸. Współczesne technologie informatyczne i media społecznościowe zwiększają skuteczność zarządzania refleksyjnego. Istnieje bowiem ścisły związek pomiędzy światem wirtualnym a refleksją. Za pośrednictwem mediów społecznościowych użytkownik staje się częścią wirtualnego, subiektywnego świata, który powstaje w wyniku obiegu informacji będących odbiciem określonych, rzeczywistych wydarzeń lub sytuacji kreowanych przez specjalnie przeszkolonych specjalistów w myśl sformułowanej przez Rastorgujewa zasady, że „udowodnione wzajemne powiązanie nieistniejących wydarzeń staje się prawem, które określa zachowanie istniejących podmiotów”. To oznacza, że dysponując takim narzędziem jak

ŹRÓDŁO: FLICKR

media społecznościowe, można spowodować określone reakcje ich użytkowników, generując np. akcje protestacyjne przeciwko wojskowo-politycznemu przywództwu kraju. Szczególnie skuteczne jest wykorzystywanie techniki zarządzania refleksyjnego przeciwko indywidualnym użytkownikom sieci lub niewielkim grupom za pomocą tzw. punktowego wpływu informacyjnego, co pozwala agresorowi wygenerować, a następnie kontrolować ich wspólne działania. Dzięki tej technice, poddane psychologicznej obróbce osoby lub grupy nie mają świadomości, że są manipulowane. Za pośrednictwem technik zarządzania refleksyjnego wykorzystywanych w mediach społecznościowych można także kreować warunki umożliwiające działalność agentury wpływu. Odbywa się to poprzez modyfikację przekonań i stereotypów wywierających wpływ na zachowanie ludzi, co pozwala uwiarygadniać działalność organizacji, stowarzyszeń, ugrupowań lub opiniotwórczych jednostek. To z kolei ułatwia działalność agentów wpływu, którzy zyskują szerokie społeczne i organizacyjne zaplecze⁴⁹.

W tym kontekście warto odnotować, że w styczniu 2012 r. Służba Wywiadu Zagranicznego FR

ogłosiła trzy niejawne przetargi na prowadzenie prac naukowych w trzech dziedzinach: badanie możliwości prowadzenia wywiadu w centrach internetowych i regionalnych segmentach sieci społecznościowych, skrytego sterowania przekazem w Internecie i tworzenia środków dystrybucji informacji w sieciach społecznościowych. Według zleceniodawcy głównym celem przetargu, którego wykonawcą była rosyjska firma ITERANET (gdzie stanowisko dyrektora generalnego do spraw usług komunikacyjnych zajmował Igor Mackiewicz, były pierwszy zastępca dyrektora Instytutu Kryptografii, Łączności i Informatyki Akademii FSB), było: „opracowanie specjalnego pakietu oprogramowania do zautomatyzowanego rozpowszechniania informacji w dużych sieciach społecznościowych i organizacji wsparcia informacyjnego dla wydarzeń w oparciu o przygotowywane scenariusze oddziaływania na masową grupę odbiorców (...) Zadaniem wirtualnej armii będzie masowe rozpowszechnianie komunikatów informacyjnych w określonych sieciach społecznościowych z wykorzystaniem istniejących kont użytkowników w celu kształtowania opinii publicznej,

zbieranie statystyk i analizowanie skuteczności działania fali informacyjnej oraz przydatności najpopularniejszych usług w sieciach społecznościowych pod kątem inicjowania fal informacyjnych na różnych kierunkach tematycznych, społecznych i innych⁵⁰.

Mechanizm zarządzania refleksyjnego w mediach społecznościowych został wykorzystany w operacji informacyjno-psychologicznej prowadzonej przeciwko amerykańskim wyborcom, którą realizowała Agencja Badań Internetowych (ros. Агентство интернет-исследований). To rosyjskie przedsiębiorstwo z siedzibą w Sankt-Petersburgu, którego właścicielem jest biznesmen Jewgienij Prigożyn, określany w mediach jako „kucharz Putina” ze względu na fakt, że zajmował się organizowaniem cateringu dla najwyższych urzędników państwowych w Rosji, dostarczaniem żywności dla wojska, a także szkół i szpitali w Moskwie, co pozwoliło mu rzekomo sfinansować działalność Agencji Badań Internetowych⁵¹. Według dziennikarskiego śledztwa przeprowadzonego przez redakcje Bellingcat, The Insider i Der Spiegel, którego wyniki opublikowano 14 sierpnia 2020 r., operacje prowadzone pod kierunkiem Prigożyna są „ściśle zintegrowane z rosyjskim Ministerstwem Obrony i GRU (wywiadem wojskowym)”⁵². Na silną pozycję Prigożyna w rosyjskich strukturach siłowych wskazuje również fakt, że powiązane z nim podmioty skutecznie zmonopolizowały przestępczy rynek wewnętrznej przemocy politycznej w Federacji Rosyjskiej zwany też „linią technologii politycznej”, który był do tego czasu kontrolowany (oczywiście nieoficjalnie) przez struktury FSB i MSW, takie jak np. Główny Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi MSW zwany też Centrum „E” i Biuro Poszukiwań Operacyjnych MSW⁵³. Można zatem przypuszczać, że Agencja Badań Internetowych, analogicznie jak opisane w pierwszej części niniejszego raportu tzw. organizacje frontowe w okresie zimnej wojny, może pełnić funkcję

podwykonawcy lub organizacji przykrywkowej dla działań rosyjskiego wywiadu wojskowego, za której pomocą prowadzi on m.in. operacje informacyjno-psychologiczne przeciwko państwom członkowskim NATO i UE.

Dysponując rosyjską literaturą dotyczącą teorii i praktyki walki informacyjnej oraz danymi empirycznymi w postaci amerykańskich raportów rządowych i dokumentów, można odtworzyć przebieg i skutki operacji informacyjno-psychologicznej, której celem byli wyborcy w Stanach Zjednoczonych. Planowanie i implementacja takiej operacji opiera się wykorzystaniu tego samego logicznego schematu, według którego działała Agencja Badań Internetowych. Jest on następujący:

1. Polityczna stratyfikacja (segmentacja) społeczeństwa to etap, w którym prowadzi się działania, których celem jest podzielenie zintegrowanego społeczeństwa na segmenty, frakcje i grupy. Według rosyjskich teoretyków walki informacyjnej segment społeczny to jednolita grupa społecznie i politycznie aktywnych obywateli, którzy działają w oparciu o ściśle określone przekonania i poglądy polityczne, dążąc do realizacji własnych praw i wolności niezależnie lub wspólnie z innymi uczestnikami procesu politycznego. Na etapie politycznej stratyfikacji społeczeństwa nie dochodzi jeszcze do zastosowania technik obróbki świadomości społecznej. Celem takiej stratyfikacji jest wyselekcjonowanie docelowych odbiorców i stworzenie nowych lub wykorzystanie istniejących kanałów komunikacji, umożliwiających dotarcie przygotowanego przez agresora przekazu do tych odbiorców⁵⁴. Według pułkownika Władimira Kryski na tym etapie prowadzi się tzw. badanie obiektów wojny (operacji) psychologicznej, które jest długotrwałym, złożonym procesem pozyskiwania, obróbki i gromadzenia informacji dotyczących mentalności, zwyczajów, norm i wartości wroga realizowanym przez zastosowanie różnorodnych metod pracy wywiadowczej⁵⁵. W okresie od

4 do 26 czerwca 2014 r. na terenie Stanów Zjednoczonych przebywała grupa wywiadowcza, w skład której wchodziły m.in. Anna Bogaczewa i Aleksandra Kryłowa – pracownice Agencji Badań Internetowych. Zajmowały się pozyskiwaniem informacji niezbędnych do prowadzenia walki informacyjnej. Próbować zrozumieć i zgłębić problematykę podziałów politycznych i społecznych w USA podróżowały głównie po terytoriach stanów południowych. Przebywały w Nevadzie, Kalifornii, Nowym Meksyku, Kolorado, Illinois, Michigan, Luizjanie, Teksasie i Nowym Jorku. Podając się za obywatelki Stanów Zjednoczonych, nawiązywały kontakty personalne z aktywistami różnych organizacji społecznych i politycznych. Dzięki temu pozyskały np. bardzo cenną informację, że aby skutecznie wpłynąć na wybory, Agencja Badań Internetowych musi skoncentrować swoje działania przede wszystkim na tzw. stanach purpurowych (ang. *purple states*) określanych też mianem „stanów pola bitwy”, czyli takich, w których żadna z partii nie ma zdecydowanej przewagi, co powoduje, że walka polityczna staje się szczególnie zacięta. **Wówczas były to stany Kolorado, Wirginia i Floryda**⁵⁶. Oczywiście był to tylko jeden z elementów szerszej operacji wywiadowczej, której celem było rozpoznanie specyfiki amerykańskich mediów społecznościowych. Rosjanie dokonali stratyfikacji społeczeństwa amerykańskiego według kryteriów światopoglądowych, etnicznych i rasowych. Wyodrębniono przede wszystkim segment złożony z Afroamerykanów oraz segment złożony z WASP, który podzielono na grupę liberałów i konserwatystów. Osobne grupy docelowe mieli stanowić Latynosi i Muzułmanie oraz środowiska LGBT. Na tej podstawie pracownicy Agencji Badań Internetowych, zwani „specjalistami”, tworząc fałszywe profile lub podszywając się pod obywateli USA i **różne organizacje**, budowali infrastrukturę niezbędną do prowadzenia operacji informacyjno-psychologicznych w postaci stron i grup w mediach społecznościowych. Miało to na

celu przyciągnięcie amerykańskich odbiorców poprzez wykupywanie sponsorowanych reklam i rozpowszechnianie kontrowersyjnych treści społecznych i politycznych. Szczególnej uwagi wymaga fakt, że specjalistom polecono kreowanie napięcia politycznego poprzez wspieranie kont należących do ugrupowań ekstremistycznych, użytkowników niezadowolonych z panującej w Stanach Zjednoczonych sytuacji społeczno-politycznej oraz opozycyjnych ruchów społecznych, co wyczerpuje znamiona opisanego przez pułkownika Mironienkę i innych rosyjskich ekspertów procesu kreowania niestabilności politycznej⁵⁷. **Dążono w ten sposób do** wywołania konfliktów na tle etnicznym, religijnym i światopoglądowym, co miało doprowadzić do wewnętrznej destabilizacji Stanów Zjednoczonych, czyli do realizacji czegoś, co rosyjscy eksperci określają pojęciem miękkiej (aksamitnej, kolorowej) rewolucyjnej scenariusz wojny informacyjnej⁵⁸. Zasięg operacji był ogromny i obejmował wiele rodzajów mediów społecznościowych. Dla przykładu warto przytoczyć dane z Facebooka. Według ustaleń dokonanych przez Komisję do spraw Wywiadu Senatu Stanów Zjednoczonych Agencja Badań Internetowych zakupiła 3 393 reklamy (łącznie ukazało się 3 519), na które narażono ponad 11,4 miliona amerykańskich użytkowników. Pracownicy Agencji Badań Internetowych stworzyli 470 stron na Facebooku, których przekaz w postaci 80 000 postów stworzonych przez użytkowników tych profili dotarł do 126 milionów Amerykanów⁵⁹.

2. Polityczna polaryzacja frakcji (grup) społecznych pełniących główną rolę w scenariuszu operacji (tzw. grupy kluczowe). Po to, aby powstałe w wyniku stratyfikacji segmenty, grupy i frakcje przekształcić w posłuszne narzędzie niezbędne do zrealizowania celów operacji informacyjno-psychologicznej, konieczne jest ukształtowanie w świadomości tworzących je osób korzystnego dla agresora systemu norm zachowania politycznego. Nosi

on nazwę imperatyw polityczny. Tworzenie systemu, który gwarantuje takie zachowanie, zachodzi w wyniku wywierania wpływu na warstwę lub grupę społeczną za pomocą ideologii opracowanej w ośrodku prowadzącym operację informacyjno-psychologiczną. W tym przypadku nie chodzi wcale o rozbięcie tych grup lub ich sparaliżowanie, co może sugerować określenie „polaryzacja”, lecz przeciwnie – o ich organizowanie i zdynamizowanie ich działalności. To z kolei uczyni z nich podmioty destabilizacji, tzw. „grupy-tarany” lub „grupy zapalne”, które łatwo sprowokować do wywrotowych działań⁶⁰. Przekaz kierowany do poszczególnych segmentów był następujący:

Afroamerykanie. Rosyjska narracja miała na celu podważenie zaufania tej grupy do instytucji państwowych i ustroju demokratycznego. Bazowano przede wszystkim na gniewie i frustracji Afroamerykanów z powodu nierówności strukturalnych i ekonomicznych, z którymi muszą się borykać. Akcent położono głównie na problemie przemocy ze strony policji, ubóstwie, bezrobociu i braku dostępu do edukacji. Kampanie te doprowadziły do wytworzenia przekonania, że najlepszym sposobem na polepszenie sytuacji Afroamerykanów jest zbojkotowanie wyborów i skupienie się na innych problemach.

Wyborcy o poglądach konserwatywnych i prawicowych. Celem operacji informacyjno-psychologicznej wobec tego audytorium było przede wszystkim zachęcenie do oddania głosów na Donalda Trumpa oraz wywołanie oburzenia poprzez publikowanie postów dotyczących negatywnych ocen cudzoziemców, których pozycja rosła kosztem obywateli USA. Przygotowana przez Rosjan narracja opierała się na krytyce i stygmatyzacji mniejszości narodowych, szczególnie muzułmanów i Afroamerykanów (na przykład twierdzenia o burce: „kto kryje się za maską? Mężczyzna? Kobieta? Terrorysta?”, rozpowszechnianie wizerunku muzułmanów jako terrorystów

i dewiantów seksualnych). Ponadto odwoływano się także do zwolenników wolnego dostępu do broni oraz nacjonalistów, ze szczególnym uwzględnieniem teksańskiego secesjonizmu i tożsamości południa. Rozpowszechniano także informacje dotyczące złego traktowania weteranów i policjantów przez administrację prezydenta Baracka Obamy, jednocześnie wskazując, że ta sama administracja lepiej odnosiła się do uchodźców.

Środowiska LGBT i wyborcy o liberalnych poglądach. Głównym celem narracji kierowanej do tej grupy docelowej było doprowadzenie do pogłębienia konfliktu ze środowiskami negatywnie ustosunkowanymi do działalności politycznej środowisk homoseksualnych (na przykład niektóre grupy religijne, segment konserwatywnych i prawicowych wyborców). Podobnie jak w przypadku Afroamerykanów próbowano podważyć zaufanie przedstawicieli tych środowisk do systemu politycznego, który rzekomo miał być wobec nich nietolerancyjny i opresyjny. Rosjanie, wykorzystując środowiska LGBT jako tzw. grupę taranową, dążyli do zwiększenia podziałów pomiędzy liberalnymi a konserwatywnymi wyborcami poprzez eksponowanie praw politycznych mniejszości seksualnych.

Wyborcy pochodzenia meksykańskiego. Analogicznie jak to miało miejsce w przypadku Afroamerykanów i osób ze środowisk LGBT Rosjanie próbowali przede wszystkim podważyć ich zaufanie do instytucji amerykańskiego systemu politycznego poprzez eksponowanie wątków dotyczących dyskryminacji, deportacji i państwowej opieki zdrowotnej. Próbowano także kreować postawy nacjonalistyczne, co ułatwiałoby antagonizowanie wyborców pochodzenia meksykańskiego z przedstawicielami innych mniejszości narodowych i etnicznych.

Wyborcy muzułmańskiego pochodzenia. Główna strona adresowana do tej społeczności

przez Agencję Badań Internetowych miała tendencję do promowania pozytywnej narracji na temat islamu i muzułmanów. Z jednej strony podziwiano historię muzułmanów i ich przywiązanie do tradycji oraz podkreślano współczucie, którym mieli się wykazać wobec ofiar ataków terrorystycznych, z drugiej natomiast rozpowszechniano informacje zawierające podejrzenia tej społeczności wobec intencji rządu USA i jego polityki zagranicznej. Tę narrację należy interpretować jako próbę ukazania muzułmanów jako niestabilnej i ukrywającej swoje prawdziwe zamiary mniejszości⁶¹.

3. Zainicjowanie działalności politycznej frakcji (grup społecznych) zgodnej z rolą przypisaną im w planie operacji. Na tym etapie dochodzi do wywierania informacyjnego wpływu na daną grupę przez zewnętrzny ośrodek prowadzący działania informacyjno-psychologiczne. Wówczas następuje reakcja segmentu, grupy lub frakcji zgodna z ukształtowanym przez agresora imperatywem politycznym w świadomości tworzących ją osób. Na tych etapach operacji informacyjno-psychologicznej następuje przeniesienie działań ze sfery wirtualnej do rzeczywistości. Tezę o eskalacji konfliktów na tle rasowym, etnicznym, religijnym i doprowadzeniu do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w USA poprzez krwawe zamieszki, potwierdza fakt, Agencja Badań Internetowych poprzez witryny i profile w mediach społecznościowych w okresie od czerwca do listopada 2016 r. zorganizowała kilka wieców politycznych w całym kraju. W zorganizowanych przez Rosjan w oparciu o technikę flash mob demonstracjach brali udział zarówno zwolennicy jak i przeciwnicy Donalda Trumpa i Hillary Clinton, co należy interpretować jako próbę doprowadzenia do konfrontacji pomiędzy i tak już zwaśnionymi obozami politycznymi⁶². Warto wymienić kilka przykładów takich działań. 21 maja 2016 r. utworzona przez agencję grupa „Heart of Texas” sprowokowała organizację wiecu przeciwko niedawno otwartej Bibliotece Islamskiej

w Islamskim Centrum Da’wah pod hasłem „Stop islamizacji Texasu”, co z kolei wywołało gwałtowną reakcję muzułmanów, którzy przybyli na miejsce poinstruowani przez inną rosyjską grupę na facebooku o nazwie „United Muslims of America”. Kilkanaście osób przybyłych na to wydarzenie, posiadało broń, flagi Southern Cross i banery z napisem „Białe życie”. Warto podkreślić, że administratorzy grupy „Heart of Texas” zachęcali użytkowników do zabrania ze sobą broni palnej⁶³. Z kolei 25 maja 2016 r. fundamentalistyczne ugrupowanie o nazwie Kościół Baptystyczny Westboro, znane w Stanach Zjednoczonych z bezkompromisowej krytyki środowisk homoseksualnych, zorganizowało coroczny protest podczas uroczystości zakończenia roku szkolnego w Lawrence Free State High School w stanie Kansas. Grupa „LGBT United” zorganizowała kontrmanifestację, umieszczając ogłoszenie na Facebooku i kontaktując się z miejscową ludnością. Profil „LGBT United” został utworzony przez agencję specjalnie na tę okazję. Zamieszczenie ogłoszenia o kontrmanifestacji kosztowało Rosjan około 50 dolarów. Wygenerowało prawie 4800 wyświetleń. Reklama była skierowana do mieszkańców Kansas w wieku od 14 do 65 lat, a konkretnie do tych, których zainteresowania obejmowały społeczność LGBT i obronę ich praw oraz działalność polityczną Berniego Sandersa i Hillary Clinton⁶⁴. 10 lipca 2016 r. w Dallas odbył się wiec protestacyjny kampanii Black Lives Matters. Odpowiedzią na to wydarzenie była kontrmanifestacja „Blue Lives Matters”, której pomysłodawcami byli administratorzy kontrolowanego przez agencję profilu „Heart of Texas”⁶⁵. Natomiast 12 listopada 2016 r. w Nowym Jorku odbył się protest pod hasłem „Trump is NOT my President”, który przyciągnął od 5 do 10 tys. uczestników. Organizatorem wydarzenia była grupa BlackMattersUS⁶⁶.

4. Kontrolowana reakcja łańcuchowa to pożądana przez agresora aktywność danej grupy społecznej, która jest stymulowana

ŹRÓDŁO: FLICKR / ELVERT BARNES

w wyniku przekazywania kolejnych bodźców informacyjnych przez agresora, co skutkuje eskalacją napięcia politycznego i zintensyfikowaniem konfliktów społecznych.

5. Korekta początkowego planu operacji informacyjno-psychologicznej jest formą sprzężenia zwrotnego w scenariuszu działania, która obejmuje ocenę skuteczności operacji (porównanie jej rzeczywistych wyników z oczekiwanymi) i opracowanie poprawek korygujących początkowe założenia⁶⁷. Pomimo wykrycia i nagłośnienia prób ingerencji Kremla w wybory prezydenckie w USA, nie doszło do zakończenia operacji informacyjno-psychologicznej prowadzonej z polecenia Kremla. W 2018 r. ujawniono materiały zgromadzone przez specjalnego agenta FBI Davida Holta, które posłużyły jako akt oskarżenia jednej z Rosjank. Lektura dokumentu wskazuje, że w 2017 r., a więc już po wyborach prezydenckich, operacja informacyjno-psychologiczna była nadal

prowadzona. Weszła w fazę korekcji i sprzężenia zwrotnego. Potwierdzają to m.in. fragmenty instrukcji przeznaczonych dla operujących w sieci rosyjskich trolli, które uwzględniają obserwacje i niuanse pochodzące z czasu początkowej fazy operacji. Postanowiono je uwzględnić, aby działania Rosjan uczynić bardziej skutecznymi⁶⁸.

Analogiczne operacje były kontynuowane przez podmioty związane ze służbami wywiadowczymi Federacji Rosyjskiej w okresie poprzedzającym pięćdziesiąte dziewiąte wybory prezydenckie, które odbyły się 3 listopada 2020 r. Lektura współczesnych doniesień prasowych powołujących się na oświadczenia przedstawicieli amerykańskich służb wywiadowczych wskazuje, że Rosja tego rodzaju działań nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła. Dla przykładu, w dniu 12 marca 2020 r. na łamach dziennika „The New York Times” opublikowano obszerny artykuł dotyczący roli rosyjskich służb specjalnych oraz środków masowego

przekazu w podsycaniu napięć na tle rasowym przed listopadowymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Odnotowano, że Służba Wywiadu Zagranicznego FR podjęła działania na znacznie większą skalę, niż to miało miejsce podczas kampanii wyborczej na urząd prezydenta USA w 2016 r. Wówczas inspirowała napięcia pomiędzy mniejszościami poprzez tworzenie fałszywych kont ruchu Black Lives Matter w mediach społecznościowych oraz rozpowszechnianie dezinformacji w celu zniechęcenia czarnoskórych wyborców do wzięcia udziału w głosowaniu. W 2020 r. według autorów artykułu, wysiłki rosyjskiego wywiadu koncentrowały się głównie na podżeganiu grup zwolenników białej supremacji do przemocy fizycznej, co odbywało się m.in. poprzez inspirowanie ich członków do coraz bardziej agresywnego rozpowszechniania „mowy nienawiści”. Ujawniono, że w związku z tym amerykańscy śledczy prowadzą postępowanie dotyczące źródeł finansowania jednej z organizacji neonazistowskich i jej powiązań z Federacją Rosyjską⁶⁹. Uaktywniono również podmioty związane z działalnością Jewgienija Prigożyna i „Projektem Łachta”. Tym razem operacja informacyjno-psychologiczna, której celem miało być pogłębienie podziałów na tle rasowym, politycznym i religijnym w Stanach Zjednoczonych była prowadzona przez organizację Eliminating Barriers for the Liberation of Africa (EBLA), która powstała w lipcu 2019 r. w Akrze, stolicy Republiki Ghany. Analogicznie jak Agencja Badań Internetowych, organizacja ta tworzyła profile w mediach społecznościowych imitujące obywateli USA i różne organizacje.

Za pośrednictwem tych kont rozpowszechniano treści mające na celu zwiększenie napięcia politycznego w Stanach Zjednoczonych⁷⁰. Ta operacja nawiązuje do praktyki stosowanej w okresie zimnej wojny, kiedy to wywiady państw komunistycznych umieszczały pokaźną liczbę swoich agentów w krajach afrykańskich. Ci agenci pośredniczyli w rozpowszechnianiu materiałów dezinformujących sporządzonych w Moskwie i wymierzonych w Stany Zjednoczone, RFN i Wielką Brytanię. Dzięki ich ulokowaniu w Afryce można było maskować ich prawdziwą działalność⁷¹. Współcześnie sieć agentury wpływu zastąpiły więc media społecznościowe. Kolejnym novum wykorzystanym przez Rosjan w okresie poprzedzającym wybory prezydenckie w 2020 r. były próby sterowania pojawiającymi się w społeczeństwie amerykańskim masowymi ruchami skupiającymi konspiratorów, takich jak QAnon. W 2019 roku konta usunięte przez Twittera, które podejrzewano o to, że są kontrolowane przez rosyjską Agencję Badań Internetowych, wygenerowały dużą liczbę postów oznaczonych jako #QAnon. Co więcej, organy białej propagandy Kremla, takie jak RT i Sputnik zintensyfikowały relacje na temat QAnon, które rozpoczęły się od fałszywej informacji, że Hillary Clinton zostanie aresztowana z nieokreślonego powodu oraz twierdzeń na temat rzekomego handlu dziećmi przez elity Hollywood, COVID-19 itp. Cindy Otis, była analityk CIA a obecnie ekspert grupy Alethea, stwierdziła, że RT, Sputnik i inne wspierane przez Kreml media piszą więcej o QAnon, wykorzystując to zjawisko do uprawdopodobnienia swojej głównej narracji, która zakłada, że Stany Zjednoczone się rozpadają z powodu licznych podziałów⁷².

Podsumowanie

Najnowsze badania naukowe wykazały, że rosyjskie operacje informacyjno-psychologiczne są szczególnie skuteczne w osiągnięciu celu, jakim jest generowanie silnych reakcji wzdłuż linii podziałów społecznych⁷³. Celem ingerencji Rosji w wybory prezydenckie w USA było nie tylko podważenie zaufania obywateli do ustroju demokratycznego, lecz przede wszystkim zdestabilizowanie kraju poprzez wywołanie gwałtownych starć na tle rasowym, etnicznym, religijnym i narodowościowym, a w konsekwencji doprowadzenie do chaosu i osłabienia międzynarodowej pozycji Stanów Zjednoczonych. Osiągnięcie tego celu umożliwiłoby realizację rosyjskich celów geopolitycznych, którymi są m.in. wyparcie wpływów Stanów Zjednoczonych z Europy, dążenie do podważenia integralności i skuteczności NATO oraz osłabienie spójności Unii Europejskiej a tym samym zneutralizowanie regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

Rosyjska ingerencja jest wykrywalna, jeśli nie od razu, to często po zdarzeniu. Istnieje jednak wiele bardziej subtelnych sposobów ingerowania w demokrację. Należy pamiętać,

że koncentrowanie się tylko i wyłącznie na mechanizmach ataków cyfrowych, powoduje pominięcie bardziej tradycyjnych i potencjalnie bardziej niebezpiecznych działań, takich jak zapewnianie finansowania partiom politycznym przez obce państwa i ich pełnomocników oraz długoterminowe kultywowanie wpływów politycznych przez zagraniczne podmioty państwowe poprzez penetrację kluczowych dziedzin i instytucji państw demokratycznych, co zostało przedstawione w pierwszej części niniejszego raportu.

Ze względu na ograniczenia wynikające z objętości niniejszego raportu ograniczono się tylko do przedstawienia najistotniejszych elementów rosyjskich operacji informacyjnych i informacyjno-psychologicznych wymierzonych w amerykańską demokrację.

Przypisy końcowe

- 1 A. Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991 – 1998*, Warszawa 1998, s. 223, J. Darczewska, P. Zochowski, *Active Measures. Russia's Key Export*, Warsaw 2017, s. 32–37.
- 2 F. Schoen, Ch.J. Lamb, *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Washington 2012, s. 96.
- 3 Soviet Active Measures in the "Post-Cold War" Era 1988-1991. A Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations by the United States Information Agency June 1992, http://intellit.muskingum.edu/russia_folder/pcw_era/exec_sum.htm [dostęp: 23 III 2021].
- 4 В.И. Ковалёв, Ю.А. Матвиенко, «Сетевая война как новая парадигма вооружённой борьбы», «Информационные войны» 2013, nr 2, s. 5; D.R. Herspring, Nikolay Ogarkov and the Scientific-Technical Revolution in Soviet Military Affairs, «Comparative Strategy» 1987, nr 6, s. 29–59; A. Campen, *First Information War: The Story of Communications, Computers and Intelligence Systems in the Persian Gulf War*, Arlington 1992.
- 5 J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 13–15; T.L. Thomas, *Russia's Information Warfare Structure: Understanding the Roles of the Security Council, FAPSI, the State Technical Commission and the Military*, «European Security» 1998, nr 7, s. 156–172; S. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, «American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy» 2013, nr 35, s. 21–44; G.L. Tulchinsky, *Information Wars as a Conflict of Interpretations: Activating the 'Third Party'*, «Russian Journal of Communication» 2013, nr 5, s. 244–251.
- 6 В.П. Шерстюк, О развитии в МГУ научных исследований и учебного процесса в области информационной безопасности, w: *Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей)*, В.П. Шерстюк (red.), Москва 2004, s. 37–47, szerzej na ten temat zob. Г.Г. Почепцов, *Информационная война-2013 в представлениях российских экспертов* [online], <http://psyfactor.org/psyops/infowar24.htm> [dostęp: 23 III 2021], K. Kraj, *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków – Wrocław 2017, s. 59–60.
- 7 Ноговицын Анатолий Алексеевич, <http://viperson.ru/people/nogovitsyn-anatoliy-alekseevich> [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 8 А.А. Ноговицын, В центре внимания – информационная безопасность, «Красная звезда» 2009, nr 34, s. 1.
- 9 История российской внешней разведки. Том 2. 1917-1933 годы, Е. Примаков (red.), Москва 2014, s. 13. Por. T.L. Thomas, *The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare*, w: *Volume III of Information Age Anthology: The Information Age Military*, D.S. Alberts, D.S. Papp (red.), Washington 2001, s. 783, J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 14–15.
- 10 United States. Senate. Committee on Un-American Activities. House of Representatives. Eighty-Fifth Congress, Second Session, May 1958. *Communist Strategy of Protracted Conflict. Consultation with Dr. Robert Strausz-Hupé*, Mr. Alvin J. Cottrell, Mr. James E. Dougherty, Washington 1958, s. 1–5.
- 11 M. Wojnowski, *Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej w XXI w.* „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 17, s. 41–43.
- 12 Антон Эдуардович Вайно, <http://kremlin.ru/catalog/persons/307/biography>, [dostęp: 23 III 2021], Кто такой Антон Вайно, новый глава Администрации президента России? <https://www.currenttime.tv/a/vaino/27916751.html> [dostęp: 23 III 2021].
- 13 А.Э. Вайно, А.А. Кобяков, В.Н. Сараев, *Образ Победы*, Москва 2012, s. 36–38; Por. А.Э. Вайно, А.А. Кобяков, В.Н. Сараев, Глобальная неопределенность, «Экономические науки» 2011, nr 8, s. 33–40.
- 14 R.S. Cohen, A. Radin, *Russia's Hostile Measures in Europe. Understanding the Threat*, Santa Monica 2019, s. 10.
- 15 Е.А. Дербин, О совершенствовании стратегического руководства обороной России, «Вестник Академии военных наук» 2019, nr 2, s. 48–49.
- 16 Siergiej Rastorgujew (1958 – 2017) to doktor nauk technicznych, profesor, pułkownik Federalnej Służby Bezpieczeństwa, były zastępca naczelnika Instytutu Naukowo-Badawczego Technologii Informacyjnych FSB (Służba Naukowo-Techniczna FSB), zob. Расторгуев Сергей Павлович, <https://www.mosgu.ru/about/otkrytaya-kafedra/>, [dostęp: 23 III 2021], Структура ФСБ: Центральный аппарат, <http://agentura.ru/dossier/russia/fsb/structure>, [dostęp: 23 III 2021].
- 17 С.П. Расторгуев, *Философия информационной войны*, Москва 2003, s. 340.
- 18 Tamże, s. 358. W rosyjskiej teorii walki informacyjnej pole informacyjne to wzajemne oddziaływanie podmiotów takich jak osoby prawne lub fizyczne, w tym agencje rządowe, media itp., zob. С.Н. Бухарин, В.И. Ковалев, С.Ю. Малков, О формализации понятия информационного поля, «Информационные войны» 2009, nr 4(12), s. 4.
- 19 Szerzej na temat działalności naukowo-badawczej Rastorgujewa zob. С. Гриняев, Памяти выдающегося российского ученого, Сергея Павловича Расторгуева, <http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/265/pamyati-vydayushhegosya-rossijskogo-uchenogo-sergeya-pavlovicha-rastorgueva-7778>, [dostęp: 23 III 2021].
- 20 Andriej Manojło (ur. 14.10.1975 r.) to pułkownik FSB, profesor politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim i członek Komitetu Naukowego przy Radzie Bezpieczeństwa FR (2011–2018). Manojło jest też ekspertem BRICS i Szanghajskiej Organizacji Współpracy do spraw operacji informacyjno-psychologicznych. W 1998 r. rozpoczął służbę w FSB, rok później ukończył Kurs Przygotowania Kadr Kierowniczych FSB w Akademii FSB w Moskwie, podczas którego kształcił się w ramach specjalności działalność operacyjna. W latach 1999–2002 był oddelegowany do realizacji zadań służbowych (praca na kierunku informacyjno-analitycznym) w rosyjskich ambasadach w Danii i Norwegii, a następnie na Bliskim Wschodzie i Ameryce Łacińskiej. Od 2012 r. A. Manojło jest profesorem Katedry Politologii w Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim. Obszar jego zainteresowań naukowych obejmuje takie dziedziny, jak polityka zagraniczna Rosji, stosunki międzynarodowe, walka informacyjna ze szczególnym uwzględnieniem czynników cywilizacyjno-kulturowych, oraz problematyka operacji psychologicznych i „kolorowych rewolucji”. Obecnie kieruje działalnością Stowarzyszenia Specjalistów do Spraw Operacji Informacyjnych. Jest także pomysłodawcą i twórcą wirtualnego projektu vbrosam.net, którego celem jest walka z fake newsami, zob. Андрей Викторович Манойло, <https://evartist.narod.ru/text24/0022.htm>, [dostęp: 23 III 2021], Андрей Викторович Манойло, <https://myrotvorets.center/criminal/manojlo-andrej-viktorovich/>, [dostęp: 23 III 2021].

- 21 А.В. Манойло, А.И., Петренко, Д.Б. Фролов, Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны, Москва 2012, s. 326.
- 22 А.В. Манойло, А.И., Петренко, Д.Б. Фролов, Государственная информационная политика..., s. 327, 402. Por. А.А. Максимов, Чистые и грязные технологии выборов в России, Москва 1999, s. 176–179.
- 23 Siergiej Mironienko – офицер I Zarządu Гłównego KGB i Sлужбы Wywiadu Zagranicznego, inżynier elektronik i ekonomista, doktor nauk historycznych, włada językami angielskim i chińskim. Członek Stowarzyszenia Studiowania Historii Ojczyzn Sлужб Specjalnych w Moskwie, członek kolegium redakcyjnego gazety „Samarskije Czekisty”. Po ukończeniu studiów w Instytucie KGB im. Czerwonego Sztandaru w Moskwie (obecnie to Akademia Wywiadu Zagranicznego) pełnił służbę w strukturach I Zarządu Głównego KGB (wywiad zagraniczny) w Azji Południowo-Wschodniej. W lutym 1982 r. został wydalony z Singapuru za prowadzenie działalności wywiadowczej. Po uzyskaniu dyplomu doktora pełnił służbę w Instytucie KGB im. Czerwonego Sztandaru w charakterze wykładowcy problematyki dotyczącej wywiadu, kontrwywiadu i pracy operacyjnej. Sлужbę zakończył w stopniu pułkownika. Obecnie prowadzi aktywną działalność naukową i publicystyczną w zakresie kognitywnych aspektów świadomości społecznej, problematyki kampanii wyborczych oraz rywalizacji sowieckich i japońskich sлужб specjalnych w okresie XX stulecia, zob. K. Kraj, Wywiad z pułkownikiem dr Siergiejem Władimirowiczem Mironienko, emerytowanym oficerem radzieckiego i rosyjskiego wywiadu cywilnego, „E – Terroryzm” 2017, nr 1 (56), s. 6–7, Mironienko С.В. – 70! „Самарские чекисты” 2017, nr 9, s. 3.
- 24 С.В. Мироненко, Понятие «Безопасность избирательной кампании», „Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета” 2004, nr 2, s. 29.
- 25 Tamże, s. 29, А. Горбань, Нейроинформатика и ее приложения, „Открытые системы” 1998, nr 4–5, s. 37–41.
- 26 С.П. Расторгуев, Философия информационной войны..., s. 358.
- 27 NATO 2030. United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 26, [dostęp: 23 III 2021]
- 28 D.H. Levin, Levin, Meddling in the Ballot Box. The Causes and Effects of Partisan Electoral Interventions, Oxford 2020, s. 155.
- 29 O. Dorel, Alleged Russian Political Meddling Documented in 27 Countries since 2004, <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2017/09/07/alleged-russian-political-meddling-documented-27-countries-since-2004/619056001/>, [dostęp: 23 III 2021].
- 30 A. Shekhovtsov, The Globalisation of Pro-Kremlin Networks of Politically Biased Election Observation: The Cases of Cambodia and Zimbabwe, <https://www.epde.org/en/documents/category/biased-observation.html>, [dostęp: 23 III 2021], A. Shekhovtsov, Fake Election Observation as Russia's Tool of Election Interference: The Case of AFRIC, Berlin 2020, s. 41–42.
- 31 Intelligence Community Assessment. Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections, https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf [dostęp: 23 III 2021].
- 32 И. Головин, Информационная война, „Мир безопасности” 1998, nr 8–9, s. 79; С.И. Макаренко, И.И. Чуляев, Терминологический базис в области информационного противоборства, „Вопросы кибербезопасности” 2014, nr 1, s. 15–18; С.П. Расторгуев, М.В. Литвиненко, Информационные операции в сети Интернет. Под общей редакцией доктора военных наук, профессора генерал-лейтенанта А.Б. Михайловского, Москва 2014, s. 7–17, Военная мысль в терминах и определениях. Том 3. Информатизация Вооруженных Сил, (red.) Н.Н. Тютюнников, Москва 2018, s. 133–136.
- 33 А. Солдатов, И. Бороган, Новое дворянство. Очерки истории ФСБ, Москва 2011, s. 22, 165, Interagency OPSEC Support Staff, Intelligence Threat Handbook, Washington 2004, s. 12–13.
- 34 M.T. Kłoda, Stany Zjednoczone Ameryki: przegląd projektów prawa stanowego USA dotyczących badań nad wykorzystaniem technologii blockchain w elekcjach państwowych, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 4 (59), s. 252–253.
- 35 Statement by Secretary Jeb Johnson on the Designation of Election Infrastructure as a Critical Infrastructure Subsector, January 6, 2017, www.dhs.gov/news/2017/01/06/statement-secretary-johnson-designation-election-infrastructure-critical, [dostęp: 23 III 2021].
- 36 Oprac. na podstawie Report of the Select Committee on Intelligence, United States Senate on Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Volume 1. Russian Efforts Against Election Infrastructure with Additional View, s. 4, 8, 12, 15–20, 22–24, 35–39, 51, https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/Report_Volume1.pdf [dostęp: 23 III 2021]. Komisja ds. Wywiadu Senatu Stanów Zjednoczonych jest jedną z tzw. niestałych komisji, powołaną w 1975 r. Jej zadaniem jest sprawowanie nadzoru nad sлужбami wywiadowczymi Stanów Zjednoczonych.
- 37 F. Hanson, S. O'Connor, M. Walker, L. Courtois, Hacking Democracies. Cataloguing Cyber-Enabled Attacks on Elections, Canberra 2019, s. 10–11.
- 38 Nacional Intelligence Council. Foreign Threats to the 2020 U.S. Federal Elections, 10 March 2021, s. [i], s. 1–2, <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ICA-declass-16MAR21.pdf> [dostęp: 23 III 2021].
- 39 B. Piasecki, Wpływ dezinformacji na procesy demokratyczne na przykładzie wyborów prezydenckich w USA w 2016 roku, w: Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes, (red.) M. Wrzosek, Warszawa 2019, s. 54.
- 40 Nacional Intelligence Council. Foreign Threats to the 2020 U.S. Federal Elections..., s. 3.
- 41 Д. Тренин, Российско-турецкого альянса не существует, <https://russiancouncil.ru/>, [dostęp: 23 III 2021].
- 42 Д. Тренин, Выборы в США и российско-американские отношения, <https://globalaffairs.ru/articles/vybory-v-ssha-i-rossijsko-amerikanskie-otnosheniya/> [dostęp: 23 III 2021].
- 43 Д. Тренин, Эпоха американской невинности. Итоги Лектория СВОП, <https://globalaffairs.ru/articles/epoha-nevinnosti-lektorii-svop/> [dostęp: 23 III 2021].
- 44 А.В. Раскин, Рефлексивное управление в социальных сетях, „Информационные войны” 2015, nr 3, s. 14–15.
- 45 С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе, „Информационные войны” 2008, nr 4, s. 2–9. Por. Г.Г. Почепцов, Информационно-психологическая война, Москва 2000, s. 49–50.
- 46 Е.С. Яковлева, Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия, Москва 1994, К. Ajdukiewicz, Das Weltbild und die Begriffsapparatur, „Erkenntnis” 1934, nr 4, s. 259–287.
- 47 А.В. Манойло, Структура современных операций информационной войны, „Вестник Российской нации” 2018, nr 4–5, s. 199.
- 48 D. Chotikul, The Soviet Theory of Reflexive Control in Historical and Psychocultural Perspective: A Preliminary Study, Monterey 1986, s. 90–91, P. Sienkiewicz, Systemy kierowania, Warszawa 1989, s. 210–211, В.А. Лефевр, Рефлексивное управление, моделирование и мораль. Доклад на международном симпозиуме «Рефлексивные процессы и управление», Москва 2000, w: Рефлексия, В.Е. Лепский

- (red.) Moskwa 2003, s. 454–455, A.B. Раскин, И.В. Тарасов, Рефлексивное управление как технология информационного воздействия, „Информационные войны” 2014, nr 2 s. 15–17, К. Сивков, Четвертое измерение войны. Каким должен быть Генеральный штаб информационной безопасности, „Военно-промышленный курьер” 2018, nr 39 (752), s. 4, К. Basaj, Dezinformacja, czyli sztuka manipulacji, „Biuletyn Rządowego Centrum Bezpieczeństwa” 2018, nr 25, s. 14–17.
- 49 A.B. Раскин, Рефлексивное управление в социальных сетях..., s. 15–17.
- 50 И. Барабанов, И. Сафронов, Е. Черненко, Разведка ботом. СБР займется социальными сетями, „Коммерсантъ” 2012, nr 158/P, s. 1.
- 51 Д. Коротков, Сотни троллей за миллионы, <https://www.fon-tanka.ru/2014/05/29/170/> [dostęp: 23 III 2021], US Senate. Open Hearing on the Intelligence Community Assessment of Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections. Hearing before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, first session, Tuesday, January 10, 2017, Washington 2018, s. 20.
- 52 Szerzej zob. Bellingcat Investigation Team. Putin Chef’s Kisses of Death: Russia’s Shadow Army’s State-Run Structure Exposed, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/08/14/pmc-structure-exposed/> [dostęp: 23 III 2021].
- 53 Л. Яппарова, Рынок политического насилия. Близкие к Кремлю бизнесмены Пригожин и Малофеев с бригадами ветеранов Сирии и Донбасса потеснили отморозков под контролем ФСБ и МВД, <https://meduza.io/feature/2019/11/21/my-sami-siloviki> [dostęp: 23 III 2021], «Грязные» политические технологии структурирования Пригожина и их влияние на выборный процесс в Российской Федерации, <https://dossier.center/contra/> [dostęp: 23 III 2021].
- 54 A.B. Манойло, Технологии несилового разрешения современных конфликтов, Москва 2014, s. 283–287.
- 55 В.Г. Крысько, Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт), Минск 1999, s. 182–183.
- 56 Report of the Select Committee on Intelligence, United States Senate on Russian Active Measures Campaigns and Interference in the 2016 U.S. Election. Volume 2 Russia’s Use of Social Media with Additional Views (Redacted), s. 29–30, https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/Report_Volume2.pdf, [dostęp: 23 III 2021], Internet Research Agency Indictment, s. 12–13, <https://www.justice.gov/file/1035477/>, [dostęp: 23 III 2021], S.L. McLean, Purple Battlegrounds: Presidential Campaign Strategies and Swing States Voters, w: Presidential Swing States: Why Only Ten Matter, (red.) S. Hunter Hecht, D. Schultz, Lanham 2015, s. 1–29.
- 57 Internet Research Agency Indictment, s. 14, Report of the Select Committee on Intelligence, s. 30–32, U.S. Department of Justice. Special Counsel Robert S. Mueller, III, Report On The Investigation Into Russian Interference in The 2016 Presidential Election, vol. 1-2, Washington 2019, s. 22. Por. В.Г. Крысько, Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт), Минск 1999, s. 182–183.
- 58 В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 2, s. 65.
- 59 Exposing Russia’s Effort to Sow Discord Online: The Internet Research Agency and Advertisements, <https://intelligence.house.gov/social-media-content/> [dostęp: 23 III 2021].
- 60 A.B. Манойло, Технологии несилового разрешения современных конфликтов..., s. 288 i n., R. Mucchielli, La subversion, Paris 1976, s. 111.
- 61 P.N. Howard, B. Ganesh, D. Loitsiou, The IRA and Political Polarization in the United States, Oxford 2018, s. 17–19, 18–19. Por. R. DiResta et al, The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency, Washington 2018, s. 33–39, 69–71.
- 62 A. Parlapiano, J.C. Lee, The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election, <https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/16/us/politics/russia-propaganda-election-2016.html> [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 63 K.H. Jamieson, Cyberwar. How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President, Oxford 2018, s. 12, 71, 84, 88, 91, 94, 127, 134–135.
- 64 J. Hlavacek, Facebook ad Promoting 2016 Lawrence Protest Among Those Paid for by Russian Trolls, <https://www2.ljworld.com/news/2017/nov/01/facebook-ad-promoting-2016-lawrence-protest-among-/> [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 65 Szerzej na temat organizacji tego protestu zob. J. Geraghty, What Russia Really Wants: A Divided, Paralyzed America, <https://www.nationalreview.com/corner/what-russia-really-wants-divided-paralyzed-america/> [dostęp: 23 III 2021 r.], M. Kosoff, How Russia Secretly Orchestrated Dozens of U.S. Protests, <https://www.vanity-fair.com/news/2017/10/how-russia-secretly-orchestrated-dozens-of-us-protests>, [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 66 Szerzej na temat organizacji tego protestu zob. A. Berland, Thousands Attended Protest Organized by Russians on Facebook, <https://thehill.com/policy/technology/358025-thousands-attended-protest-organized-by-russians-on-facebook> [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 67 A.B. Манойло, Технологии несилового разрешения современных конфликтов..., s. 283, 295–296, 299.
- 68 Criminal Complaint. United States District Court for the Eastern District of Virginia. USA vs Elena Alekseevna Khusaynova, <https://www.justice.gov/opa/press-release/file/1102316/download/pdf>, s. 14, 16, 19, [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 69 J.E. Barnes, A. Goldman, Extremists in US get a Prod from Moscow. Russia Trying to Stoke Racial Tensions in US, „The New York Times. International Edition” z 12 III 2020, s. 1, 5.
- 70 Sh. Vavra, Russian IRA troll farm outsourced new operation to Ghana, Nigeria, <https://www.cyberscoop.com/russia-ira-troll-farm-disinformation-outsourced/> [dostęp: 23 III 2021 r.], United States of America v. Artem Mikhaylovich Lifshits Indictment, s. 14–15, <https://www.justice.gov/opa/press-release/file/1315491/download>, [dostęp: 23 III 2021 r.], The Graphika Team. IRA in Ghana: Double Deceit. <https://public-assets.graphika.com/reports/graphika-report-ira-in-ghana-double-deceit.pdf> [dostęp: 23 III 2021 r.],
- 71 V. Volkoff, Dezinformacja. Oręż wojny, Warszawa 1991, s. 81.
- 72 J. Menn, Russian-backed Organizations Amplifying QAnon Conspiracy Theories, Researchers Say, <https://www.reuters.com/article/us-usa-election-qanon-russia-idUSKBN25K13T>, [dostęp: 23 III 2021 r.].
- 73 T.C. Helmus, Russian Propaganda Hits Its Mark. Experimentally Testing the Impact of Russian Propaganda and Counter-Interventions, Santa Monica 2021.

dr Michał Wojnowski – ekspert Centrum Studiów i Edukacji na Rzecz Bezpieczeństwa Wydziału Nauk Społecznych UW (https://www.cseb.uni.wroc.pl/), członek Polskiego Towarzystwa Bezpieczeństwa Narodowego (http://www.ptbn.online/).

Warsaw Institute
ul. Wilcza 9, 00-538 Warszawa, Polska
+48 22 417 63 15
office@warsawinstitute.org

© COPYRIGHT 2021 Warsaw Institute

Opinie zawarte w niniejszej publikacji odzwierciedlają wyłącznie poglądy autorów.